

Організація роботи з урахуванням названих вище умов буде, на наш погляд, сприяти ефективності засвоєння правописних норм молодших школярів під час реалізації навчання початкового курсу української мови.

Література

1. Актуальные проблемы методики обучения русскому языку в начальных классах / под ред. Н. С. Рождественского, Г. А. Фомичевой. – М.: Педагогика, 1977. – 248 с.
2. Богоявленский Д. Н. Психология усвоения орфографии. – М.: Изд.-во АПН РСФСР, 1966. – 308 с.
3. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. – СПб.: Союз, 1999. – 224 с.
4. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка// Вопр. психологии. – 1969.-№ 1. – С. 15-25.
5. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 360 с.
6. Жедек П. С., Репкин В. В. Орфографическая теория и обучение орфографии. – М.: Педагогика, 1972. – С. 46-70.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
8. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – 392 с.
9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
10. Тальзина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. – М.: Просвещение, 1988. – 175 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ РИТОРИКИ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Л. Пруняк, В. Пруняк

Процес формування мовленнєвих умінь складний і багатоаспектний. Він вимагає від учителя не тільки ґрунтовних знань предмета, досконалого оволодіння його методикою, а й розуміння внутрішнього психічного стану учня. Ось чому останнім часом посилюється інтерес до теорії і практики ораторського мистецтва.

Сучасна концепція риторики базується на засадах комунікативної методики навчання мови. При цьому враховується мета, завдання, ситуація спілкування, наявність та характер адресата і адресанта, форма реалізації мовлення тощо. Від цих позалінгвістичних чинників залежить добір способів і засобів мовленнєвого впливу мовця на адресата. На жаль, учні загальноосвітньої школи не обізнані з цим в достатній мірі. Останнє десятиліт-

тя характеризується посиленням уваги до формування комунікативної компетенції школярів з боку таких учених, як А. М. Богуш, Є. П. Голобородько, І. П. Гудзик, Т. О. Ладиженська, Л. І. Мацько, Г. О. Михайловська, М. І. Пентилюк, Г. М. Сагач, М. Ю. Чикарькова та ін. Усі вони акцентують увагу на необхідності пошуку нових шляхів навчання мовленнєвої діяльності школярів відповідно до сучасних вимог. Один з таких шляхів – включення елементів риторики до шкільної програми (С. Д. Абрамович, Н. Б. Голуб, М. Р. Львов, Л. І. Нечволод, В. В. Парашич, Г. М. Сагач, Л. В. Скуратівський та ін.). У їх дослідженнях обґрунтовано зміст шкільного курсу риторики, раціональні форми і методи роботи, встановлено зв'язок риторики з мовленнєвою діяльністю учнів старшої школи. Разом з тим глибокого і детального розгляду потребує, на наш погляд, проблема використання елементів риторики у початковій школі. Уже назріла потреба виокремити коло питань, що стосуються формування і розвитку риторичної особистості в умовах навчання початкової школи.

Учні молодших класів приходять до школи з готовністю до навчальної діяльності. Вони легко виконують завдання вчителя, відчувають себе учасниками навчального процесу, проявляють стійкий інтерес до нової інформації. Учителі початкової школи знають, як жваво реагують діти на кожне слово вчителя, на будь-які цікаві факти, як з неприхованим задоволенням вони вбирають в себе все, що відбувається на уроці. Вік учнів початкових класів характеризується яскраво вираженою комунікативною мотивацією. Це зумовлено періодом інтенсивної соціалізації школярів, що знаходить своє вираження у підвищенні інтересу до себе і співрозмовників, у необхідності висловлювати свої думки і слухати інших. Саме на уроках словесності створюються умови для успішного формування умінь та навичок ефективного спілкування.

Потяг до спілкування на початковому етапі навчання учнів перш за все пов'язаний з чинниками фізіологічного порядку. Він припадає на вік від 5 до 9 років, коли мозок дитини досить пластичний для вироблення нових зв'язків. Така оптимальність нейронної бази забезпечує високу чутливість дитини: сенсорну чутливість до явищ мовного характеру взагалі і артикуляційної гнучкості зокрема.

Як свідчить аналіз поведінки дітей на уроці, емоції настільки переповнюють їх, що вони практично миттєво висловлюють свою думку щодо ситуації, яка виникла, діляться з учителем та однокласниками своїми знаннями, почуттями, життєвим досвідом. Саме тут на перший план виходить

уміння маленького школярика спілкуватися, тобто правильно будувати речення, наводити влучні приклади, передавати свої враження, слухати співрозмовника. Уміння спілкуватися диференціює учнів, виділяючи тих, у кого спілкування відбувається більш успішно, хто більш переконливий у своїх висловлюваннях та аргументах, хто більш уважний до інших учасників комунікації. Таким чином, спілкування як вид мовленнєвої діяльності є одним з фундаментальних і необхідних умінь молодших школярів.

Проблеми навчання успішному спілкуванню в початкових класах можуть бути вирішені за допомогою залучення до навчальної мовленнєвої діяльності учнів елементів риторики. Риторичний підхід здатний забезпечити формування у мовців активного, адекватного використання слова у мовленнєвій діяльності. Риторична основа спілкування допоможе учням здійснювати повсякденні контакти зі старшими школярами та однолітками, відчувати свою значущість і неповторність, знаходити визнання у своїй навчальній діяльності, відчувати радісні почуття під час спілкування з іншими людьми.

Риторика як наука та мистецтво переконання допомагає учням реалізувати в процесі навчання свої комунікативні вміння. Вона вчить майстерно будувати ефективне мовлення. Для школярів молодшої школи, якими на уроці часто керує імпульс, безпосередність, особливо важливо оволодіти усним мовленням – доречним, результативним, впливовим. Риторика сприяє виявленню загальних закономірностей мовленнєвої поведінки і в той же час диференціює практичні можливості мовців на кожному етапі навчання. Загальна мета риторики початкової школі – забезпечити найкраще розуміння між співрозмовниками, допомогти їм виявити себе, конструктивно вирішувати конфлікти та бар'єри, які виникають під час спільної діяльності. Елементи риторики нададуть неоціненну допомогу вчителю під час побудови уроку в початковій школі, де чотири види комунікації – слухання, говоріння, читання та письмо – стрімко змінюють один одного, майже не залишаючи часу для їх глибокого осмислення. Тому в бурхливому спілкуванні між юними співрозмовниками на уроці риторики є тим компасом, який веде мовців до використання слова в його корисному та моральному аспектах.

Про моральний аспект слід зауважити окремо. У молодшій школі морально-етичні норми спілкування та поведінки набувають великої ваги. Специфіка риторики полягає в тому, що, формуючи комунікативні вміння особистості, вона в той же час сприяє активізації і розвитку позитивних

особистісних якостей мовця: ясність розуму, активне слухання, толерантне ставлення до співрозмовника, відповідальність за свої слова та вчинки і т. д. У цьому сенсі риторика відкриває необмежені можливості виховання та навчання учнів.

Шкільна риторика повинна складатись з таких основних розділів:

1. Риторика поваги.
2. Риторика спілкування.
3. Риторика урочистостей.
4. Риторика ділового мовлення.

Для реалізації практичних цілей початкового навчання необхідно включати в структуру уроку елементи риторики поваги та риторики спілкування. Риторика поваги передбачає врахування таких основних блоків: мовний етикет, ввічливість, звертання, невербальні засоби спілкування, а також похвалу, комплімент, лестощі. Риторика спілкування основну увагу приділяє таким темам, як стилі спілкування, бар'єри і помилки спілкування, комунікативні якості мовлення, бесіда, суперечка, правила для учасників комунікації.

Використання елементів риторики, зокрема мовленнєвого етикету, на першому етапі навчання молодших школярів має на меті здійснити такі функції:

- а) навчити школярів легко вступати в контакт зі своїми співрозмовниками;
- б) допомогти їм обрати ту чи іншу форму звертання до інших людей залежно від рівності чи нерівності учасників спілкування;
- в) акцентувати увагу мовців на вибір формул прохання чи пробачення;
- г) показати учням можливості демонстрації доброзичливого ставлення до учасників спілкування;
- г) навчити мовців здійснювати правильний вибір тону спілкування.

Дуже важливо вносити корективи в мовленнєву поведінку школярів залежно від умов спілкування, міри знайомства співрозмовників, їх соціального статусу. Молодші школярі природно, без особливих зусиль засвоюють основні групи формул мовленнєвого етикету: привітання, прощання, прохання, вибачення, подяки, запрошення, заохочення, вітання, знайомства. У цьому їм допоможуть завдання типу:

1. «Діти, вимовте фрази «здрасуйте», «добрий день», «я вас слухаю» з максимальною доброзичливістю в голосі».

2. «Уяви собі, що ти дощик, ти крапаєш на землю, на будинки, на квіти. Як ти з ними привітаєшся? Якою буде твоя інтонація?»

3. «Подякуй сонячному промінчику за його тепло і радість. Звернись до білої хмаринки, яка заглядає до тебе у вікно, і запроси її в гості».

4. «Діти, сидячи за партами, поверніться обличчям одне до одного і обміняйтесь добрими словами».

5. «Склади оповідання від імені щеняти, яке загубилось. Воно вже три дні нічого не їло, йому холодно і страшно. Прослідкуй за своєю інтонацією. Як ти сформулюєш слова прохання і подяки».

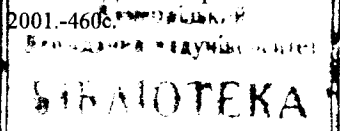
Такі вправи допомагають учням бути розкутими, відчутти себе вільними, безпосередніми. Вони не бояться висловлюватися, припуститися помилки, у них немає страху перед можливою невдачею. Заохочення і похвала з боку вчителя сприяють створенню позитивного психологічного фону спілкуванню, коли діти відчують себе гармонійно і розкуто.

Усі вправи, що пропонуються дітям, бажано супроводжувати музикою, римованими приказками, прислів'ями, забавлянками, веселими жартами. Учні початкової школи, відчуючи радісну атмосфери в класі, будуть охоче спілкуватися з учителем, однокласниками, а потім і зі своїми батьками та друзями. Головне, щоб школярі дійшли висновку про те, що процес спілкування цікавий, легкий і необхідний кожному.

Учитель-класовод повинен пам'ятати, що риторика існує не заради самої себе, а являє собою повну технологію, яку можна наповнити відповідним художньо-естетичним, етичним, моральним, духовним змістом. Вона є одним із найоптимальніших способів особистісного розвитку дитини, оскільки розвиває в ній культуру мислення (гнучкість, глибину, самостійність, ерудицію), культуру мовлення (виразність, ясність, доцільність, точність, лаконічність, образність), культуру поведінки (тактовність, розкутість, ввічливість, коректність), культуру і стиль спілкування (емпатія, контактність, комунікативна сумісність, адаптивність, формування стилю спілкування у класі, в сім'ї). Такий підхід до формування мовної особистості молодшого школяра сприяє активізації його комунікативної діяльності, формуванню умінь управляти своїм мисленням, мовленням, емоціями і дає можливість повніше реалізувати себе, свої здібності в умовах міжособистісної взаємодії як у шкільному, так і в позашкільному житті, а відтак і відіграти певну роль у культурному і духовному житті суспільства.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004.- 344с.
2. Гаганова Д. Ж. Риторика в життєвих ситуаціях: актуальних играх и тренингах. – М.: Цитадель, 2001.-460с.

3. Куницина В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2002.-544с.
4. Мацько Л.І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2003.-311с.
5. Педагогическая риторика: Учебн. пособ./ Под ред.. Н. А. Ипполитовой. – М., 2001.-388с.
6. Поль Л. Сопер. Основы искусства речи. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 1999.-448с.
7. Телячук В. П, Лесіна О. В. Інноваційні технології в початковій школі. – Харків: Основа, 2007.-240с.
8. Чешко Н. Б. Риторика. – Минск: Современная школа, 2007.-272с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

І. Кравцова

Дидактична, психологічна, методична, педагогічна сутність процесу становлення україномовної мовленнєвої особистості в науковій літературі розглядається комплексно. Ґрунтовність дослідження цієї проблеми в теорії вітчизняної педагогічної думки підтверджують праці О. М. Біляєва, І. Д. Беґа, Л. О. Варзацької, М. С. Вашуленко, С.І. Дорошенка, М.І. Пентилюк, К. М. Плиско, Л. В. Скуратівського, О. Н. Хорошковської та ін., в яких репрезентовано різні її аспекти [4, 7].

У контексті викладеного, виявлення і використання резервів мовленнєвого розвитку молодших школярів у педагогічному процесі мислиться як перспективний напрям здійсненого дослідницького пошуку. З огляду на зазначене, метою ряду праць вищезазначених вчених є ознайомити вчителів з концептуально новим підходом до організації усної мовленнєвої діяльності, що ґрунтується на особистісно ціннісній сфері учнів.

Особистісна цінність, за концепцією Н. І. Непомнящої, - це сфера дійсності, через ставлення до якої дитина на певних етапах усвідомлює себе як особистість. Тип особистісної цінності впливає на процеси навчання і виховання, відзеркалюється у характеристиках мислення та показниках мовленнєвого розвитку, спричиняє суб'єктивні комунікативні орієнтири мовців.

Загальнопсихологічний закон щодо органічного зв'язку мови, мислення, мовлення і діяльності дає змогу простежити реалізацію типу особистісної цінності в мисленнєво-мовленнєвій діяльності учнів, і, виходячи зі

специфіки, властивої дітям молодшого шкільного віку, виокремити такі типи особистісної цінності: реального практичного функціонування; пізнання і навчальної діяльності; спілкування і взаємин; «свого світу» (уяви, гри, фантазії).

Особистісно орієнтований процес навчання ґрунтується на діалогічному типі міжособистісного спілкування вчителя й учня, причому педагог має керуватися переконливою комунікацією, а не психологічним насильством. За таких умов учень адекватно осмислює і свідомо погоджується з поданою інформацією, перетворює її у свою власну норму.

Метою вчителя на уроці має стати не тільки набуття знань, формування умінь і навичок, а й розвиток індивідуальності кожної особистості в класному колективі, створення оптимальних умов для такого розвитку. Розв'язати ці проблеми допоможе запровадження особистісно орієнтованого навчання, в результаті якого учень вступає у світ вільного навчання під керівництвом і з допомогою вчителя. Використання на уроці системи ситуативних завдань, різномісних комунікативних вправ спрямує діяльність учня на самостійне розв'язання поставлених проблем. На основі цього формуватимуться мовні й мовленнєві вміння та навички [3, 56].

Особистісно орієнтоване навчання, побудоване на діалогічному спілкуванні вчителя – учня, реалізовується на уроці як основній формі сучасного навчального процесу. Такий урок має починатися із повідомлення конкретної навчальної, розвивальної і виховної мети, адже школярі як суб'єкти діалогічної діяльності мають досягти наприкінці уроку поставлених цілей, а вчитель допомогти й спрямувати їхню діяльність на орієнтований конкретний результат. Переважна діалогічна форма спілкування у створеній вчителем позитивній емоційній обстановці, взаємодії учасників комунікації забезпечить успіх. Обов'язковими є адекватний і дидактично правильний вибір методів і прийомів засвоєння навчального матеріалу, способів формування умінь та навичок і оцінювання результатів. Важливо, щоб клас відчував себе єдиним колективом у спілкуванні з учителем, який має знайти матеріал, щоб захопити, пробудити і весь час утримувати інтерес, творчу діалогічну реакцію й навчальну діяльність учнів. Досягти цього можна, залучивши учнів до співпраці щодо розв'язання певних життєвих ситуацій (на основі комунікативних вправ і завдань), збільшуючи кількість запитань, вправ і завдань проблемного й дослідницького характеру, спонукаючи школярів до діалогу.